

WYWIAD PRASOWY

Język – gatunek – interakcja

**Prace Naukowe
Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 1717**

Małgorzata Kita

WYWIAD PRASOWY

Język – gatunek – interakcja

**Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 1998**

Redaktor serii: Językoznawstwo Polonistyczne
Krystyna Kleszczowa

Recenzent
Andrzej Maria Lewicki

Spis treści

WSTĘP	7
Rozdział 1	
PRZEMIANY MODELU KOMUNIKACJI WERBALNEJ	11
Definicje komunikacji	11
Komunikacja w ujęciu Ferdinanda de Saussure'a	14
Matematyczny model komunikacji	17
Model komunikacji Romana Jakobsona	20
Modyfikacje modelu komunikacji Romana Jakobsona	22
Wprowadzenie nowych wymiarów w badaniach nad komunikacją werbalną. Interakcyj- nystyczne podejście do komunikacji	25
Wielokodowość komunikacji	29
Modelowy układ komunikacji a jego warianty realizacyjne	33
Interakcjonizm w zastosowaniu do badań nad wywiadem	35
Rozdział 2	
HIERARCHICZNA ORGANIZACJA WYWIADU	36
Interakcja	38
Moduł	46
Sekwencja	49
Wymiana	54
Interwencja	56
Akt mowy	61
Pytanie – odpowiedź	66
Rozdział 3	
AKTORZY WYWIADU	79
Aktorzy wywiadu z perspektywy socjolingwistycznej	81
Uczestnicy wywiadu z perspektywy paratekstowej	94
Autorzy wywiadu	100
Relacje interpersonalne między bezpośrednimi uczestnikami wywiadu	105

Rozdział 4	
SUBIEKTYWNOŚĆ W WYWIADZIE	111
Obiektywność a subiektywność	113
Subiektywizacja wywiadu	115
Wykorzystanie aktów mowy w subiektywizowaniu wywiadu	125
Subiektywność językowa	131
Rozdział 5	
ORYGINALNOŚĆ I BANAL W WYWIADZIE	143
Repetytywność wywiadu	143
Pojęcie stereotypu w języku	152
Stereotyp a rola społeczna	153
Aneks. Kwestionariusze w wywiadach prasowych	162
Rozdział 6	
WYWIAD – GATUNEK PARALITERACKI I TYP INTERAKCJI WERBALNEJ	165
Wywiad jako gatunek dziennikarski	166
Wywiad wśród innych typów interakcji dialogowych	170
Cechy wywiadu jako interakcji	184
Zakłócenia toku wywiadu	188
Występowanie w wywiadzie innych typów interakcji werbalnych	194
Interakcja i transmisja w wywiadzie	197
ZAKOŃCZENIE	199
BIBLIOGRAFIA	201
Wykaz źródeł	201
Literatura	202
Résumé	214
Summary	215

WSTĘP

Wybór wywiadu prasowego jako obiektu badań lingwistycznych jest zdeterminowany kilkoma rodzajami przyczyn:

- natury socjologiczno-kulturowej; w ostatnich latach daje się zaobserwować, że wywiad (prasowy) stał się bardzo popularnym typem tekstu, zarówno wśród odbiorców (czytelników), jak i osób, które wywiady „tworzą”; z tego powodu zasługuje na to, by podjąć nad nim badania z perspektywy również językoznawczej;
- natury teoretycznej; jest to tekst o charakterze dialogowym, a współczesne językoznawstwo, wykorzystując nowe koncepcje lingwistyki „otwartej”, by zastosować formułę A. Furdala, dostarcza nowych narzędzi do badania tekstów współtworzonych przez (co najmniej) dwa podmioty mówiące; wymienić tu trzeba wkład i dokonania etnografii mówienia Gumperza i Hymesa, teorii *énonciation* Benveniste’a i Culioli, pragmatyki Austina i Searle’a, semiotyki Peirce’a, Greimasa i Eco, semiologii Barthesa, jak też teorii dialogizmu Bachtina, interakcjonizmu symbolicznego Goffmana, koncepcji „nowej komunikacji” szkoły Palo Alto, oraz prace językoznawców, takich jak Ducrot, Kerbrat-Orecchioni i Roulet; otwierają one nowe perspektywy badawcze, pozwalając prowadzić badania nad tekstami dialogowymi z różnych punktów widzenia;
- natury praktycznej; wywiad jako „uporządkowana” rozmowa z racji owego zdyscyplinowania formalnego czy semantycznego pozwala dotrzeć do ogólnych mechanizmów także innych gatunków dialogowych.

Badania nad rozmową, a wywiad jest genetycznie z nią związany, wykazują jej wielką złożoność. To pociąga za sobą – dla uzyskania możliwości wielostronnego (bo słowo „wszechstronnego” byłoby zbyt śmiałe) jej oglądu oraz opisu – konieczność przywoływania i stosowania wielu metod badawczych, co w tym przypadku jest nie tylko nieuniknione, ale i uzasadnione wieloaspektowością rozmowy. Za cenne osiągnięcie teoretyczne współczesnego językoznawstwa uznają to, że dostarcza ono różnych metod pozwalających dotrzeć czy tylko zbliżyć się do istoty

badanego przedmiotu („przedmiot” tak skomplikowany jak działalność językowa wymaga nie jednego narzędzia, lecz zestawu, i to bogatego, narzędzi) oraz dopuszcza możliwość zastosowania wielu metodologii w badaniach nad jednym obiektem, z których każda ma swoje zalety, ale też ograniczenia. Sądzę, że zasada jednolitości metodologicznej wobec językowego zachowania ludzi, gdzie krzyżują się liczne determinacje, przymusy i ograniczenia natury językowej, stylistycznej, retorycznej, pragmatycznej, ideologicznej, kulturowej, socjalnej, kognitywnej, psychicznej..., których hierarchię nie zawsze da się ustalić, jest ograniczeniem dla badacza. Dlatego też z pełną świadomością stosuję różne metody, które uznaję za adekwatne do badania i opisu przedstawianych w pracy zagadnień, mając na uwadze sugestię sformułowaną przez Labova i Fanshela (1977), a cytowaną przez C. K e r b r a t - O r e c c h i o n i (1990: 278) na zakończenie pierwszego tomu jej trzypięcioletniej syntezы poświęconej interakcjom werbalnym: „Możliwe, że rozmowy są tak złożone, iż jedno tylko podejście teoretyczne do nich nie będzie w stanie zdać sprawy z ich globalnego charakteru.”

Ideą nadrzędną, łączącą różne sposoby traktowania konkretnych problemów, pozostaje przekonanie o tym, że wywiad jest rezultatem zgodnego współdziałania partnerów, którzy w trakcie spotkania (to słowo traktuje się jako synonim „interakcji”) są jednocześnie aktywni, choć w różny sposób, wzajemnie się motywując i determinując. Uznaję, że w wywiadzie biorą udział trzy kategorie uczestników o różnym statusie komunikacyjnym. Są to: osoby bezpośrednio uczestniczące w tym akcie komunikacyjnym, czyli przeprowadzający wywiad (w pracy tej pozycji podmiotu mówiącego odpowiada symbol *X*) i udzielający wywiadu (ten podmiot mówiący oznaczam symbolem *Y*), oraz odbiorca zewnętrzny wywiadu opublikowanego, czyli w przypadku wywiadu prasowego czytelnik (zwany też odbiorcą zbiorowym, dalej: *Z*).

Za podstawę teoretyczną do badania wywiadu przyjmuję interakcjonistyczną teorię komunikacji językowej, będącą nurtem lingwistycznym zorientowanym na badanie procesów i zachowań komunikacyjnych człowieka oraz ich rezultatów językowych, tekstowych.

Refleksja i badania lingwistyczne mieszczące się w nurcie interakcjonistycznym (bo nie mówi się o językoznawstwie interakcjonistycznym jako o odrębnej gałęzi czy dziedzinie) mają źródła interdyscyplinarne, a może nawet transdyscyplinarne: badania nad interakcjami werbalnymi zrodziły się na gruncie socjologii amerykańskiej (Sacks i Schlegloff, twórcy tzw. analizy konwersacyjnej). Tę opcję teoretyczno-metodologiczną przyjmują badacze z dyscyplin tak różnych, jak psychiatria, psychologia interakcyjna, psychologia społeczna; mikrosocjologia, socjologia kognitywna, socjologia mowy, socjolingwistyka; lingwistyka, dialektologia (zwłaszcza miejska), folklorystyka; filozofia mowy; dialogizm; etnolingwistyka, etnografia, antropologia; kinezyka, etnologia komunikacji. Językoznawstwo interakcjonistyczne odwołuje się do teorii wypracowanych w pragmatyce lingwistycznej, socjolingwistyce, retoryce, teorii *énonciation*, teorii tekstu, analizie konwersacyjnej, genealogii lingwistycznej.

Pojęciem centralnym w nurcie interakcjonistycznym jest **interakcja**, która motywuje (w sensie derywacyjnym) jego nazwę (warianty terminologiczne to: *incursion*, *speech event*, *événement de communication*, *rencontre* lub *encounter*, *interchange*, *verbal exchange*, *speech exchange*, a nawet *conversation*). Definiuje się ją jako wszelką akcję wspólną, w której uczestniczą przynajmniej dwie osoby. Dla językoznawcy definicja taka jest jednak zbyt szeroka: może ona obejmować przecież działania ludzkie tak różne, jak np. zakupy, mecz szachowy, seans psychoanalityczny, grę miłosną, rozmowę (tu również będzie się mieścić rozmowa głuchoniemych, czyli odbywająca się bez udziału kodu językowego). W badaniach lingwistycznych wprowadzono zatem pojęcie interakcji werbalnej, ograniczając w ten sposób jej zakres do komunikacji i działalności mownej człowieka.

Do zasadniczych funkcji interakcji werbalnych w życiu społecznym badacze zaliczają:

- konstruowanie znaczenia (dokonuje się ono w trakcie spotkania),
- konstruowanie relacji społecznych,
- konstruowanie wizerunku rozmawiających,
- zarządzanie formami dyskursywnymi.

Podejście interakcyjne do komunikacji językowej oznacza dla językoznawcy przyjęcie pewnych priorytetów metodologicznych; są nimi:

- badanie dialogowych form dyskursu,
- badanie języka mówionego,
- badanie form interakcyjnych naturalnych, autentycznych,
- uznanie wielokanałowości i wielokodowości komunikacji werbalnej,
- otwarcie się językoznawstwa na inne dziedziny nauk społecznych.

Tym, co cechuje językoznawstwo interakcyjne, jest więc postawa teoretyczna oraz metody badania i opisu. Obserwuje się tu powrót badaczy do empiryzmu opisowego i pracy nad korpusem materiałowym. Wiele miejsca poświęca się podmiotowi mówiącemu, a raczej podmiotom komunikującym się, uznając, że cechą definiującą człowieka jest komunikowanie się z innymi, a podstawową funkcją języka – funkcją komunikatywną („komunikować” znaczy tu: ‘komunikować się z innym’, a nie ‘komunikować coś komuś’).

W pracy tej przedstawiam wywiad jako interakcję o charakterze werbalnym, w której trakcie dokonuje się współtworzenie przez dwie osoby tekstu o gatunkowym wzorcu wywiadu. Uczestników tej interakcji określam jako *coénonciateurs* (Culioli), by zaznaczyć, że każdy z nich, czy to aktualnie mówiący (nadawca), czy aktualnie słuchający (odbiorca), jest jednocześnie producentem i interpretatorem wymienianych komunikatów. Tym samym uważam, że obydwaj komunikują (się) symultanicznie, choć elementy komunikujące nie są identyczne w różnych fazach komunikacji.

Rozważane w pracy zagadnienia skupiają się wokół kilku, uznanych przeze mnie za zasadnicze, aspektów wywiadu traktowanego jako akcja prowadzona przez dwa podmioty mówiące (komunikujące się) dla jej trzeciego uczestnika oraz jako

jej wytwór, czyli tekst o zdefiniowanych cechach gatunkowych (prototypowych, różnie realizowanych w konkretnych wywiadach), odróżniających go od innych typów tekstów dialogowych. Przedstawiam więc globalną strukturę wywiadu, tworzoną przez jednostki uporządkowane hierarchicznie. Dokonuję prezentacji cech uczestników wywiadu z uwzględnieniem ich ról tekstotwórczych i socjalnych. Podejmuję zagadnienie subiektywności i subiektywizacji w wywiadzie, gdzie ze szczególną ostrością widać współdziałanie aktywnych uczestników wywiadu mające na celu uwypuklenie subiektywności Y-a. Zajmuję się kliszowością i repetytywnością wywiadu, stającego się przez swą powtarzalność gatunkiem, w którym dokonuje się gra ze stereotypem (jego budowanie, utrwalanie, obalanie); uczestniczą w niej (świadomie lub nieświadomie) wszyscy uczestnicy wywiadu. Na zakończenie ujmuję wywiad jako gatunek i jako jeden z typów interakcji werbalnych, w których nadrzędną zasadą organizacyjną jest dialogowość. Umieszczając go wśród innych typów interakcji dialogowych, dla których punktem odniesienia jest rozmowa potoczna, poszukuję cech definicyjnych, pozwalających dostrzec jego postać prototypową. Jednocześnie sygnalizuję realizacyjne odchylenia od formuły prototypowej, które – naruszając wzorzec gatunkowy – tym mocniej podkreślają cechy stałe, fundamentalne wywiadu.

W pracy zajmuję się wywiadem prasowym. Opublikowany wywiad pisany i wyemitowany wywiad mówiony (w radiu lub w telewizji) jako fakt językowy mają takie same cechy definicyjne, choć zmienia się medium.

Jako materiał badań wykorzystuję wywiady, które ukazywały się w prasie polskiej (choć może dziś należałoby powiedzieć: polskojęzycznej) lat siedemdziesiątych, osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Są tu więc zarówno wywiady z Polakami, jak i z cudzoziemcami, tłumaczone na język polski. Sądzę, że ponieważ czytelnik polski ma do nich dostęp, nie jest istotne, że powstawały one w innych językach. Profil wykorzystanych tytułów prasowych jest zróżnicowany, są tu więc gazety codzienne przeznaczone dla szerokiego *spectrum* odbiorców i prasa adresowana do ściśle określonych grup społecznych. Odwołuję się także do coraz częściej wydawanych w formie książkowej zbiorów wywiadów (ten sam prowadzący, różne osoby udzielające) i do tzw. wywiadów-rzek (jeden prowadzący, jeden udzielający). Lista źródeł znajduje się na końcu pracy.

Panu Profesorowi dr. hab. Andrzejowi Marii Lewickiemu, Recenzentowi mojej pracy, jak najserdeczniej dziękuję za ocenę i wszystkie uwagi dotyczące rozprawy. Pani Profesor dr. hab. Ewie Jędrzejko jestem głęboko wdzięczna za pierwszą lekturę maszynopisu i wszelkie sugestie. Z rad Pana Profesora Andrzeja Marii Lewickiego i Pani Profesor Ewy Jędrzejko korzystałam, nadając pracy ostateczny kształt.

L'INTERVIEW DE PRESSE
Langue – genre – interaction

Résumé

L'auteur considère l'interview comme une interaction de type verbal en train de laquelle deux personnes co-crée un texte répondant au modèle générique d'interview.

L'ouvrage se compose de six chapitres. Dans le premier, présentant la motivation de l'adoption de l'interactionnisme comme base pour étudier l'interview, on passe en revue les propositions théoriques concernant la problématique de la communication linguistique. Le point de départ est le circuit de la parole de F. de Saussure. L'auteur présente le modèle mathématique de la communication de Shannon et de Weaver approprié aux besoins de la linguistique par R. Jakobson. On évoque également les métaphores interactionnistes de la communication comme orchestre, marché ou théâtre. Vue de ce point de vue, la communication (verbale ou non verbale) est traitée comme un tout intégré dans lequel on utilise tous les sens. Les théories interactionnistes permettent aux linguistes, qui se réfèrent également aux études pluridisciplinaires, d'analyser le phénomène de la communication humaine dans ses différents aspects.

Le chapitre II est consacré à la structure globale de l'interview. Celle-ci est composée d'unités hiérarchiquement ordonnées: les dialogales – interaction, séquence et échange, ainsi que les unités monologales – intervention et actes de langage. L'unité nommée module possède un caractère et un statut différents. On y utilise les travaux de l'école de Genève dont le représentant est E. Roulet. L'analyse de l'interview possède le caractère structural (descriptif) et peut constituer la base des recherches ultérieures sur la dynamique du texte d'interview et permettre d'établir les règles de la composition textuelles (de la syntaxe conversationnelle).

Dans le chapitre III, l'auteur présente les caractéristiques des participants d'interview; elle étudie aussi l'aspect paratextuel des signaux de message tels que les noms des participants. Elle indique trois classes d'acteurs d'interview. En abandonnant les rôles traditionnels de destinataire et de destinataire, l'auteur traite les participants d'interview comme des coénonciateurs du message.

Le chapitre IV étudie le problème de subjectivité et de subjectivisation dans l'interview par rapport à la théorie de la subjectivité d'E. Benveniste. L'auteur souligne les stratégies des participants actifs de l'interview lesquelles ont pour but de mettre en relief la subjectivité de l'interview. L'auteur analyse les différentes manifestations de la subjectivité ayant lieu sur les différents niveaux d'activité linguistique des acteurs d'interview.

Le chapitre V est consacré aux clichés et à la répétitivité de l'interview qui par sa récurrence entre dans l'espace de la culture de masse où se déroule le jeu avec les stéréotypes: leur construction, leur affermissement et leur abolition.

Le chapitre VI présente l'interview de presse comme un genre de langage (au sens bakhtinien du terme) et en même temps comme un des types d'interactions verbales dans lesquelles le dialogisme constitue la principale règle d'organisation. En plaçant l'interview parmi les autres types d'interactions dialogiques qui se réfèrent à la conversation courante, on montre les traits définitionnels de l'interview qui permettent d'apercevoir sa forme matricielle. On signale également les écarts de l'interview par rapport à sa formule prototype, lesquels – tout en enfreignant le modèle générique – soulignent d'autant plus ses traits invariables et fondamentaux.

PRESS INTERVIEW
Language – Genre – Interaction

Summary

The author treats an interview as verbal interaction, in the course of which two persons co-create a text of the interview genre.

The study consists of six chapters. The first one, which argues in favour of interactionism as a base for interview studies, a discussion of theoretical proposals concerning language communication is presented. The starting point is de Saussure's circuit of speech (*circuit de la parole*). Also the mathematical model by Shannon and Weaver is shown as a linguistic modification accomplished by R. Jakobson. The latter model became an impulse for further reformulation. Finally the author discusses interactional metaphors of communication perceived as orchestra, market (*marchié*) or theatre. In this framework communication (verbal and non-verbal) is regarded as an integrated whole, in which all senses are made use of. Interactional theories enable linguists referring to interdisciplinary studies to submit the phenomenon of human communication to a versatile analysis.

Chapter 2 deals with the global structure of an interview formed by hierarchically ordered units: dialogues – interaction, sequence and exchange (*échange*) and monologues – interventions (intervention) and speech acts (*actes de langue*), the unit called a module being of a separate status. This claim of the author is based on numerous works of the School of Geneva represented by E. Roulet. The analysis of interview is of structural (descriptive) nature and forms the basis for further studies into the dynamics of the interview text and principles of its textual composition (conversational syntax).

In Chapter 3 the author presents characteristic features of the interview participants, paying particular attention to their text-creating and sociolinguistic roles as well as to the paratextual aspect of such message signals as names of the participants. Three classes of the interview actors are identified: interviewer (*intervieweur*), interviewee (*interviewé*) and the collective text recipient (reader). The traditional division of roles into senders and recipients is replaced by the author's concept of co-creators (*coénonciateurs*) of the message.

Chapter 4 raises the question of subjectivity and subjectivisation in the interview against the background of the theory of subjectivity by E. Benveniste. The author underlines the strategic activities of the interview participants aiming at emphasising the subjectivity of the interview. Numerous manifestations of subjectivity are studied in terms of various levels of linguistic activity of the participants.

Chapter 5 develops the idea of cliché and repetitiveness of the interview, which due to its reiteration becomes an area of mass culture, where it plays with a stereotype: its construction, fixation and elimination.

Finally Chapter 6 presents the press interview both as a genre (in Bakhtin's sense) and as a type of verbal interaction, in which the overriding organisational principle is dialogue. By placing it among other types of dialogue interaction for which conversation (*conversation*) is the reference point, she indicates those elements of a definition of an interview which make it possible to identify its prototypical form. The author shows variations of the prototypical formula, which by violating the genre model emphasise its constant fundamental properties.

Redaktor: Olga Nowak
Redaktor techniczny: Alicja Zajączkowska
Korektor: Lidia Szumigala

Copyright © 1998
by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 83-226-0790-3

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

Wydanie I. Nakład: 350 + 50 egz. Ark. druk. 13,5. Ark. wyd. 20,0.
Przekazano do druku w marcu 1998 r. Podpisano do druku w czerwcu
1998 r. Papier offset. kl. III, 80 g.
Zam. 107/98 Cena 10 zł

Drukarnia Uniwersytetu Śląskiego
ul. 3 Maja 12, 40-096 Katowice